

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

С.М.Омирбаев; Под общ. ред. Ж.А.Кулекеева, Г.Н.Гамарника, Б.С.Абдрасилова. / Основы кредитной системы обучения в Казахстане /— Алматы: Қазақ университеті, 2004. — 198 с.;

6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2005 жылдың 9 желтоқсанында №753 бұйрығымен бекітілген «Эксперименттік режимде іске асырылатын кредиттік оқыту жүйесі туралы ереже»;

7. Чакенов Е. Кредитная технология: взгляд изнутри и снаружи // Современное столичное образование. - 2005. - № 1-2. -С. 10-13;

8. Т. Н. Сайтимова. Кредитная система обучения в Казахстане // Альманах современной науки и образования // Тамбов: Грамота, 2008. № 10 (17);

9. ҚР Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 10 сәуірдегі №158 бұйрығы

10. 050301-Құқықтану мамандығының бакалавриатына арналған Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты (ҚР МЖМБС 3. 08. 279-2006)

11. Р. Жаркынбаева. Проблемы и перспективы развития кредитной технологии в вузах Казахстана // Современное столичное образование. - 2006. - № 1-2. - С. 26-28;

12. М.К. Тулекова. Кредиттік технологиялық оқыту жүйесін қолдануды дамыту және жетілдіру жолдары. Алматы, 2008;

13. А. Шаңғытбаева. Кредиттік жүйе үмітті ақтады ма? // Түркістан - Алматы, 2013.

14. Рахымжан Тұрысбек. Жоғары білім мен іргелі ғылым // Егемен Қазақстан. —№ 107-108 (24361) . — 17 .05. 2006 ж.— Б. 2.

УДК 342.9(574)

ЖОҒАРЫ БІЛІМ САЛАСЫН БАСҚАРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мырзатаев Н.Д.

muxametnur@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультетінің магистранты.

Ғылыми жетекші: з.ғ.к., доценті Алтынбасов Б.Ө.

Қазақстан әлемнің дамыған 30 мемлекеттің қатарына енудің екі сатысын қалыптастыруда. «Қазақстандық жол-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауында: бірінші кезең: 2030-шы жылға дейін, ал екінші кезең: 2030-шы жылдан 2050 жылға дейін бағдарланды [1].

Бірінші кезеңде ХХІ ғасырда «мүмкіндіктер терезесі» пайдаланып, модернизациялық секіріс жасау көзделген. Мұндай мақсатқа елдің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, т.б., барлық салаларын кешенді дамыту арқылы қол жеткізуге болатындығы анық. Еліміздің алдыңғы қатарлы мемлекеттермен тең дәрежеде болуы елдің экономикалық дамуы, білім мен ғылым саласының қарқынды жетілуінің негізінде деп ойлаймыз. Сондықтан да, білім мен ғылым саласына аса мән берген жөн. Озық және бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыру үшін білім беру саласын басқаруды құқықтық тұрғыдан жетілдіру қажет. Елдің тұрақтылығы мен экономикалық дамуын пайдаланып, модернизациялық секіріс жасау тиімді. Ол үшін жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласын басқаруды құқықтық тұрғыдан жетілдіру қажет.

Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес Үкіметтің алдына кіріс деңгейі жоғары елдер тобына кіру міндеті қойылды, бұл үшін экономиканың жыл сайын кемінде 7% өсу қарқынын қамтамасыз ету қажет. Үкімет және әкімдер экономиканың жыл сайынғы өсімін

экономиканың барлық секторының дамуы есебінен қамтамасыз етуі тиіс.

Елдің орта мерзімді кезеңге арналған даму болжамын қалыптастыру кезінде қойылған міндеттерді қамтамасыз ету үшін жоғары білім саласын дамытудың ішкі, сондай-ақ сыртқы жағдайлары да ескерілді [2].

2011 – 2015 жылдары экономиканың жеті пайыздық өсуін қамтамасыз ету жөніндегі әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі бағыттары айқындалуда. «Жоғары білім беру саласын басқаруға мына міндеттер қойылған:

- елдің индустриялық-инновациялық дамуының қажеттіліктеріне сәйкес келетін жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар кадрлармен қамтамасыз ету;
- жоғары білім беруді еуропа аймағына кіргізуді қамтамасыз ету;
- білім, ғылым және өндірісті біріктіруді қамтамасыз ету, зияткерлік меншік өнімдері мен технологияларды коммерцияландыру үшін жағдай жасау».

Жоғарыда көрсетілген міндеттерді шешу елдің жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларының еңбек нарығының қажеттілігіне икемді назар аудару тетігін енгізу, корпоративтік басқару қағидаларын енгізе отырып академиялық еркіндікті кеңейтуге, тұғырнамалық қолданабалы ғылыми зерттеулер мен өзге де ғылыми-техникалық, тәжірибе-конструкторлық жұмыстарды ұйымдастыруға және жүргізуге қатысатын зерттеу университеттерін құру есебінен, сондай-ақ Назарбаев университетінің қабырғасында жоғары кәсіби мамандар мен жас ғалымдарды даярлау арқылы қамтамасыз етілетін болады делінген [2].

2015 жылға жоғары білім беру саласындағы негізгі көрсеткіштер мыналар болып табылады:

- жоғары оқу орындарының мемлекеттік тапсырыс бойынша оқыған, жоғары оқу орнын аяқтаған соң бірінші жылы мамандығы бойынша 78%-ға дейін еңбекке орналастырылған түлектерінің үлесін ұлғайту;
- халықаралық стандарттар бойынша 50%-ға дейін тәуелсіз ұлттық институционалдық аккредитациядан өткен жоғары оқу орындарының үлесін ұлғайту;
- отандық ғылыми зерттеулердің нәтижелерін 2%-ға дейін өндіріске енгізу негізінде білім мен ғылымды интеграциялау жолымен инновациялық қызметті жүзеге асыратын жоғары оқу орындарының үлесін ұлғайту [2].

Елімізде 2015 жылдан бастап жоғары оқу орындарын бағалаудың жаңа әдісі енгізілмек. Бұл туралы ҚР Білім және ғылым министрі Аслан Сәрінжіпов Павлодардағы педагогикалық институтта өткен жиында мәлімдеді. Елбасы тапсырмасына сай, енді білім ордаларының еркін дамуына жағдай жасалуы тиіс. Сондай-ақ, академия, университет және институттар автономды кестеге көшуі керек. Бұл жариялылық пен демократиялық үрдісті қалыптастырады. Бағалаудың жаңа жүйесі университеттер арасындағы бәсекелестікті арттырып, білім беру сапасын жақсартып түспек. Қазір министрлік шетелдің озық жоғары оқу орындарының тәжірибесін жіті зерттеп жатыр. Ал жаңа жүйенің тиімділігін қадағалау кеңестері ұдайы бақылауда ұстайды. Аслан Сәрінжіпов, ҚР Білім және ғылым министрі: - Білім беру сапасы сын көтермейтін жоғары оқу орындары бар. Біз өткен жылы бірнеше университеттің қызметін тоқтаттық, бірнеше оқу орнын сотқа бердік. Бұл саясаттың мақсаты – сан қуу емес, сапа көтеру [3] – екендігін де мәлімдеді.

ЖОО автономды кестеге көшу үшін алдымен университет басшылығы оған дайын болуы тиіс. Ол үшін ЖОО басшыларын арнайы кәсіби біліктілігін арттыруы тиіс. Алдыңғы қатарлы дамыған елдердің ЖОО автономды жүйесінің қызметі туралы, менеджерлік қызмет туралы университет басшыларының кәсіби басқарушылық біліктіліктерін арттырып барып қана автономды кестені енгізу туралы пікірді қолдауға болады. АҚШ, Сингапур т.б. дамыған елдердің автономды ЖОО қызметі мен ұйымдастырылуын, басқарудың құқықтық тәжірибесін жетік меңгерген мамандардың сараптамалық қортындысымен отандық ғалымдардың зерттеуінен өткізіп барып қана ЖОО-на автономдық кестесін енгізу қажет.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптері: білім беру жүйесін дамытудың басымдығы; білім беруді басқарудың демократиялық сипаты, білім беру жүйесі қызметінің ашықтығы [4] - білім туралы заңның 3-бабы ЖОО басшыларының қызметінің құқықтық негіз болып табылады.

ЖОО басқару қазіргі таңда өзекті мәселе болғандықтан білім беруді басқаруды демократиялық тұрғыдан шешкен жөн. Жоғары білім беру мекемелеріне автономия беру мәселесі жалпы қоғамның да маңызды мәселесі болғандықтан қоғамдық пікірмен де санасу қажет.

Білім туралы заңның 35-бабының төртінші тармағында, білім беру бағдарламаларын іске асыру және ғылыми-қолданбалы зерттеулерді жүргізу үшін жоғары оқу орындары инновациялық-білім беру консорциумын құруға және (немесе) оған кіруге құқығы көзделген [4]. Алайда қазіргі жоғары білім беру ұйымдарының басшыларының заңдық тұрғыдан құқықтары болғанымен жүзеге асыруға асықпауы қоғамда көптеген түрлі пікірлер тудыруда. Мамандардың бірі қазіргі ЖОО басшылары тағайындау жолымен келгендіктен жоғарыдан келетін бұйрық аясында ғана қызмет атқаруға тиіс десе, екінші пікір университет басшыларының басқару әдісі ескі тәсілдерден арыла алмауда, ЖОО-дың басқару жүйесі жаңа талаптарға ілесе алмауы дейді, енді бірі қазіргі жоғары оқу орын басшыларының біліктілігін жаңа дәуірге сәйкес арттыру қажеттігі көзге ұрып тұрғандығын баяндайды. Аталған мәселенің өзектілігін ескере отырып білім туралы заңның 35-бабының төртінші тармағына: «Білім беру бағдарламаларын іске асыру және ғылыми-қолданбалы зерттеулерді жүргізу үшін жоғары оқу орындары инновациялық-білім беру консорциумын құруға және (немесе) оған кіруі тиіс» - деп өзгерту енгізу қажет. Бұл ЖОО басшыларына құқықтық тежеу болмауы қажет. Керісінше университет басшыларының құзыретін кеңейтетін, қызметін айқындайтын құқығы көзделген міндет деп түсінуі тиіс.

ЖОО басшыларының білім жүйесіне модернизациялық секіріс жасауы олардың қызметке бірін тағайындау немесе сайлау арқылы, ал бірін ұжымдық басқару мен жеке тұлғаның меншігі немесе мемлекет меншігі болсын ЖОО бәсекеге қабілетті сапалы білім беру ЖОО басшысының қалай келгеніне байланысты емес деп ойлаймын. ЖОО басшысының қызметін қалай ұйымдастыруына және басқаруына байланысты болмақ.

Қазіргі ЖОО басшыларының білім беру жүйесін дамытудың басымдығын:

-Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы;

-Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030» даму стратегиялық бағдарламасы. Алматы: Білім, 1997.- 96 б;

-Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты», 2012 жылғы 27 қаңтар;

-«Қазақстандық жол - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы, және т.б., ЖОО басқару жүйесінің болашағы қамтылды.

Білім мен ғылым саласында модернизациялық секіріс жасауға саяси, экономикалық, әлеуметтік, құқықтық негіздер қаланды. Бірақ ЖОО басшылары ХХІ ғасырда «мүмкіндіктер терезесін» ашып елдің негізгі стратегиялық бағыттарын басшылыққа ала отырып жаһанға жаңа Қазақстандық білім беру жүйесін басқаруды енгізуі тиіс. ҚР білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңының 2-ші тарауы «Білім беру жүйесін басқару». Бірақ бұл заңның 2-ші тарауындағы нормалары модернизациялық секіріс жасау үшін жетілдіру қажеттігі айқындалып тұр. Мәселен, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім саласын басқаруды: Қазақстан Республикасы Үкіметінің білім беру саласындағы құзыреті; Білім

беру саласындағы уәкілетті органның құзыреті; Білім беру саласындағы жергілікті өкілді және атқарушы органдардың құзыреті; Білім беру жүйесін басқару органдарын ақпараттық қамтамасыз ету; Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктері баян етілген [4]. Білім саласына жалпы басшылықты жасайтын мемлекеттік органдар көп болғанымен негізгі жауапты орган Білім және ғылым Министрлігі. Дегенмен, аталған мемлекеттік органдардың жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім саласын басқарудағы қызметі мен құзыреттері қайталанып отырғандықтан, сонымен қатар, әрбір органның жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім саласын басқару құқығы мен міндеттері, жауапкершілігі қазіргі бәсекелестікке сәйкес айқындалмағандықтан жетілдіру қажет. Аталған баптардағы мемлекеттік органдардың құзіреті білім мен ғылымды инновациялық тәжірибемен үйлестіру жолындағы қызмет аясында енгізілуі тиіс.

Білім беру ұйымдарын басқару Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңы 44-баптың 1-тармағында «Білім беру ұйымдарын басқару Қазақстан Республикасының заңнамасына, тиісті үлгідегі білім беру ұйымы қызметінің үлгілік ережелері мен білім беру ұйымының жарғысына сәйкес жеке-дара басқару және алқалық принциптерімен жүзеге асырылады». Ал екінші тармақта «Білім беру ұйымын тікелей басқаруды оның басшысы жүзеге асырады» - деп, білім саласын басқарудағы басшысының рөлі мен маңызын айқындап тұр. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстандық ЖОО басқару алқалық қағида негізінде басқару жүйесіне қарағанда тікелей басқару әлі де болса басымдығы айқын.

Мамандардың пікірінше еліміздің экономикасының дамуына қомақты үлес қосып, жоғары білімді мамандар даярлайтын университеттердің рөлі ерекше. Бұл салада да Мемлекет басшысы алға қойған міндеттерді орындауда мықтап қолға алатын мәселелер қатарына, біріншіден, елдің индустриялық-инновациялық дамуына нақты пайдасы бар білікті мамандар дайындауды, екіншіден, әлемдік білім кеңістігіне еркін ену үшін білім мен ғылымды интеграциялау мен оларды өндіріспен үйлестіру тетігін табуды жатқызды. Ол үшін қазақстандық жетекші оқу орындарының жанынан ғылыми-зерттеу институттарын ашу керек. Бұл – әлемдік үрдісте әбден қалыптасқан жағдай. Тек бізде бүгінге дейін университеттердің негізгі міндеті ретінде сапалы білім беру бірінші орында болып келеді. Ұлттық университеттердің жанынан жаңа тұрпаттағы әлемдік деңгейдегі алпауыт білім ордаларымен теңесе алатын ғылыми-зерттеу институттарын ашу бүгінгі күннің талабы десек, артық болмайды. Оған бөлінетін қаражатта қарастырылатынын Жолдаудан оқып білдік. Енді еліміздің ғылыми әлеуетін жеткілікті түрде пайдалану міндеті тұр [5].

Бірақ мұндай міндеттерді жүзеге асырудың тетіктері бағдарламада көрсетілмегендіктен оны жүзеге асыратын басшылықтың қабілеті мен біліктілігі жеткілікті ме? Бізге мәлім қазіргі таңдағы ЖОО жанынан ашылған ғылыми-зерттеу институттарының басшылары, жалпы атқаратын қызмет аясы, осы ЖОО басшысына тікелей тәуелді болып отыр. Ғылыми-зерттеу институттарының қандай да бір ЖОО басшысына тәуелді болуы ол ғылымдағы бәсекелестік пен дамуды тежеу деп түсінуге болады. Мәселен, конкурс негізінде ұтып алған ғылыми жоба бойынша ғылыми-зерттеу институттардың қызметіне, қаражатын пайдалануына шектеу қою мәселесіне және ғылыми жобаны әрмен қарай қолдауды немесе қолдамау құқығына ЖОО басшысы ие. Бұл құқықты ЖОО басшысы құзіретінен алып ғылыми-зерттеу институттардың өздеріне беру қажет. Сондықтан да, қазіргі Қазақстанға ғылыми-зерттеу институттарының құқықтық базасын негіздеу шарт. Ол үшін ғылыми-зерттеу институттарының қызметіне қаржылық және басқаруға еркіндік беруін қамтамасыз ететін заң керек. Себебі, ЖОО жанынан ашылған ғылыми-зерттеу институттары өз жемісін айтарлықтай бермейді. Қазіргі ЖОО жанынан құрылған ғылыми-зерттеу институттары ғылыми конференциялар мен дөңгелек үстелдер мен түрлі жиындарға қатысуы немесе өзі ұйымдастырып өткізуі үшін, зерттеу жұмысы бойынша мақалаларын жариялау үшін, жинақтар, оқу-әдістемелік құралдары, оқу құралдарын,

монография т.б. теориялық зерттеу жұмыстарына және тәжірибелік іс-шараларға қатысу мен тәжірибе жұмыстарын жүргізуге қажетті құралдарды алу үшін де ЖОО тәуелді. Алдын ала ЖОО басшысы бекіткен жоспар аясында ғана жұмыс жасауға мәжбүрлі күйінде қалып отырған отандық ғылыми-зерттеу институттарын қандай әлемдік тәжірибеде бәсекелес бола алатындай ғылыми жобалардан нәтиже күтуге болады?

Білім туралы заңның 11-бабы бойынша білім беру жүйесінің міндеттері мыналар: «білім беру ұйымдарының еріктілігін, дербестігін кеңейту, білім беру ісін басқаруды демократияландыру; білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциясы; жұмыс берушілермен және басқа да әлеуметтік әріптестермен белсенді өзара іс-қимыл арқылы техникалық және кәсіптік білім берудің озық қарқынмен дамытылуын қамтамасыз ету» [4]. Аталған заң нормасын басшылыққа ала отырып ЖОО жанынан құрылған ғылыми-зерттеу институттарын ЖОО-ның білім сапасын арттыратын көмекші ұйым емес, әлеуметтік әріптестері ретінде дамуы тиіс. Ғылыми-зерттеу институттары ЖОО қосымша мемлекеттен қаражат тарту көзі емес, білімнің, ғылымның және өндірістің интеграциясын үйлестірушісі болуы тиіс. ЖОО түлектеріне жұмыс беруші азаматтық қатынастың дербес субъектісі ретінде де, ғылыми-зерттеу институттардың құқықтық негізі қалануы тиіс.

Жолдауда еліміздегі жетекші университеттерді академиялық және басқарушылық автономияға біртіндеп көшіру міндеті де осы мақсаттардан туындап отыр. Жоғары оқу орындары арасында бәсекелестікті арттыру үшін автономия беру оларды қаржыландыру мәселесін шешумен тікелей байланысты» [5] деген пікірлер де айтылып жүр. Жоғары оқу орындары арасында бәсекелестікті арттыру үшін автономия беру қажеттігі туындап отыр. Дегенмен ЖОО-ына берілген автономия ЖОО-дағы қаржыландыру мәселесін шешумен тікелей байланысты болмауы тиіс.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында барлығы 139-ЖОО бар, оның 67-жеке меншік болса, ал қалғаны 9-ұлттық, 33-мемлекеттік, 16-акционерленген, 13-азаматтық емес, 1-халықаралық ЖОО мемлекет қаражатынан жабдықталғандығы белгілі [6].

Қазіргі таңда жеке меншіктегі ЖОО дағы қаражат тарту, инвестиция тарту өзекті мәселе болғандықтан жоғары оқу орындары арасындағы бәсекелестікті арттыруы ықтимал. Мемлекеттік ЖОО-ын негізгі қызметі қандайда бір материалдық пайда табу емес. Сондықтан да, қаражат тарту мен қаржыландыруды шешумен ЖОО басшылары айналыспайды. Себебі ол Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 34 бабының 1-тармағында «Өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табысын келтіруді көздейтін (коммерциялық ұйым) не мұндай мақсат ретінде пайда келтіре алмайтын және алынған таза табысын қатысушыларына үлестірмейтін (коммерциялық емес ұйым) ұйым заңды тұлға бола алады» [7] аталған заң нормасымен мемлекеттік ЖОО коммерциялық заңды тұлға ретінде қызмет жасауға, инвестиция тартуға заң шектеу қойып отыр.

Дербестік алу арқылы университеттер инвестиция тартуға, сұранысқа зәру мамандар даярлау мүмкіндігіне ие болады дейді мамандар [5]. Экономиканың негізгі қағидасы бойынша қандайда бір салада мамандарға қоғамда сұранысқа ие болғандықтан, икемділік мобильді қағида негізінде ұсынысты ЖОО дербес бәсекелестікте шешуі тиіс. Дегенмен мемлекет жыл сайын елімізге қажетті барлық мамандықтар бойынша мемлекеттік гранттар көлемін арттырып келеді. Мемлекеттік қаражатқа бөлінген гранттарды сұранысқа зәру мамандыққа бөлу, күзіндетті мекеменің, әрбір сала басшылығының, еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру, білім және ғылым министірлігінің құзыреті шегінде айқындалуы тиіс. Еңбек және әлеуметтік қамсыздандыру министірлігінің болжамы бойынша елімізге қандай мамандық бойынша және қанша маман қажеттігі 2020, 2030, 2050 бағдарламалары негізінде алдын ала жоспары болжамдалып, соның негізінде мемлекеттік гранттар әр мамандық бойынша мамандарға деген сұраныс қамтылуы тиіс. ЖОО осы бағыттағы жұмысты жетілдіру қажет.

Еліміздегі жетекші университеттерді академиялық және басқарушылық автономияға біртіндеп көшіру екі бағытта дамыту қажет: бірінші: мемлекеттік ЖОО жекешелендіру арқылы болса, екіншіден жаңа бағыттағы өндірістердің зауыт, фабрикалардың ашылуымен оларға қажетті осы өндіруші орынның сұраныстарын қанағаттандыратындай мамандар дайындайтын шағын, мамандандырылған, өндіріске икемді, мобильді ЖОО ашуға рұқсат беру қажет. Мысалы, Қазақстан Республикасында атом электр станциясын, мұнай өңдеу зауытын, машина құрастыру т.б., өндіріс орындарын ашуына байланысты осы өндіріс ошағы орналасқан аймақта арнайы мамандар дайындайтын автономды ЖОО ашу арқылы ЖОО арасында бәсекелестікті арттыру және мамандарды даярлауды, қайта даярлау, жетілдіру т.б., тәжірибе мен өндіріс орындарын тікелей және нақты ғылыми зерттеу институттарын сабақтастыру арқылы білім сапасын арттыру қажет. Қазіргі таңдағы өзекті мәселе ЖОО басшыларының атқарар міндеті – ғылым мен білімді өндіріспен үйлестіру болуы тиіс. Келісім шарт негізінде ғылым мен білімді өндіріспен үйлестірудің әлсіздігі тәжірибеде айқын көрінуде. Сондықтан да, шағын және орта бизнес туралы заңға және ҚР Салық Кодексіне толықтырулар енгізу қажет. Мәселен Салық Кодексінің 7-бабының екінші тармағында «Жеке-дара сипаттағы салық жеңілдіктерін беруге тыйым салынады» делінген. Бұл қағида өз кезегінде Салық Кодексінің 135-1-бап. Дербес білім беру ұйымдарына салық салу және Ғылыми-зерттеу және ғылыми-техникалық жұмыстарға арналған шығыстар бойынша шегерім 108-бап [8] бойынша салықтан босату тетіктері қарастырылмаған. Аталған баптарға тиісінше өзгертулер енгізу қажет. Мәселен ғылым мен білімді өндіріспен үйлестіруші ұлттық компанияларға, отандық өндірушілерге, кәсіпорындарға бес жылдық салықтық жеңілдіктер қарастыру. Өз кезегінде отандық өндірушілер мен ЖОО арасындағы ынтымақтастық теориялық білім мен тәжірибелік білімнің ұштасуына ықпалы зор. Ғылыми жобалар мен ғылыми-зерттеу институттарының инновациялық мүмкіндіктерінің артуына әсер етеді. Сондай-ақ, Қазақстан бәсекеге қабілетті теориялық және тәжірибелік білімді қоса игерген кәсіпқой кәсіби мамандар даярлауға кол жеткізеді. Құқықтық тұрғыдан алғанда Салық кодексінде құқық беруші норма ретінде қарастыру қажет. Салық кодексі бойынша құқық беру ол міндеттеуші норма емес болғандықтан демократиялық қағидалар да өз дәрежесінде сақталады. Бәсекелестік туралы заң нормаларының негізгі қағидалары да сақталады. Сонымен қатар, отандық өндірушілер мен ЖОО басшылары арасындағы келісім-шарт негізінде құқықтық қатынас дамиды.

Әлемдік тәжірибеде өндірушілер мен ЖОО үйлесе жұмыс жасауы қалыптасқан жағдай қатарына жатады. Атақты компаниялар, ірі кәсіпорындар керек мамандарды университеттердің арнайы бағдарламалары негізінде, мақсатты түрде дайындауға араласады. Оқып жатқан студенттерді төменгі курстан бастап, өндіріс орындарында машықтанудан өтуіне мүмкіндік жасап, яғни теориялық білімді практикамен ұштастыруға жағдай жасалады. Университет бітірушілерінен дипломдарынан бөлек тәуелсіз біліктілік комиссиясы емтихан алып, кәсіпке жарамдылығы туралы шешім қабылдайды. Комиссия құрамына өндіріс орнының қызметкерлері, қоғамдық ұйымдар мен жұмыс берушілер қауымдастығы өкілдері, сондай-ақ, университет тарапынан да мамандар тартылады. Яғни, жұмыс берушінің тапсырысымен университет арнайы бағдарламамен маман даярлап беруге міндеттеледі. Тиісінше, университеттің стратегиялық дамуына кәсіпорындар тарапынан қомақты қаражат бөлінеді. Ол материалдық-техникалық базаны жетілдіруге мақсатты түрде жұмсалады [5].

Міне, Елбасының университеттерге академиялық дербестік беру керек дегені осы бағытқа арналса, ал басқарушылық дербестік корпоративтік басқаруды енгізуді міндеттейді. Бұл бағыт жоғары оқу орындарының қамқоршылар кеңесі арқылы жүзеге асатын болады. Аталған кеңес құрамын бизнес өкілдері, жұмыс берушілер қауымдастығы, ата-аналар, қоғамдық ұйымдар, жергілікті атқару билік өкілдері мен университет профессор-оқытушылар құрамынан сайланған мандат иелері қалыптастыратын болады. Кеңес мүшелерінің құзыретіне универ-

ситеттің стратегиялық даму жоспарын бекіту, бюджет қалыптастыру, ректорлардың атқарып отырған лауазымына сәйкес немесе сәйкес еместігін анықтау құқығы сияқты функциялар беріледі. Әрине, бұл ашықтықты, өзін өзі басқару тетіктерін, сайып келгенде, университеттер арасындағы бәсекелестікті орнату және сол арқылы білім беру мен білім бағдарламаларының сапасын арттыруға қол жеткізуге мүмкіндік тудырады [5].

Ғылымға негізделген экономика құруға және еліміздің ғылымы мен білімін өндіріспен үйлестіруге қол жеткізу үшін отандық ЖОО басшылары аянбай еңбек ете беретіні күмән тудырмайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстандық жол - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан, №11(28235) 18 қаңтар 2014 жыл.

2. 2011 - 2015 жылдары экономиканың жеті пайыздық өсуін қамтамасыз ету жөніндегі әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі бағыттарын мақұлдау туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 23 маусымдағы N 699 Қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000699>.

3. Жаңалық: <http://24.kz/kz/zha-aly-tar/bilim/item/16887-teri-avto>. Қазақстан университеттері автономдық басқару тәсіліне көшеді. Бейсенбі, 20 Ақпан 2014.

4. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N 319 Заңы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2007 ж., N 20, 151-құжат; "Егемен Қазақстан" 2007 жылғы 15 тамыз N 254-256 14.01.2014. 06.02.2014 Жаңартылған. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319/_history.

5. Кәрімбек Құрманәлиев. Атқарар міндет – ғылым мен білімді өндіріспен үйлестіру. ЕҚ // 20.02.2014ж. №35/28259.

6. Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі, ұлттық білім беру статистикасы және бағалау орталығы, «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинақ. Астана – 2013 жыл. <http://www.edu.gov.kz/kz/>

7. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2011.22.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) Осы кодекске өзгерістер енгізу туралы: ҚР 2010 жылғы 30 маусымдағы № 297-IV Заңын қараңыз (2013 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізіледі). <http://arasha.kz/post/267>.

8. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 10 желтоқсандағы N 99-IV Кодексі Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2008 ж., N 21, 98-құжат; "Егемен Қазақстан" 2008 жылғы 13 желтоқсан, N 385-390 (25359), 2008 жылғы 19 желтоқсандағы N 397-404 (25373); "Ресми газет" 2009 жылғы 1 қаңтар N өзгертілген 15.01.2014 жарияланды 21.02.2014. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000099_#z1074.

УДК 342.4

ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ҚҰРУДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯНЫҢ МӘНІ МЕН РӨЛІ

Пұсырманов Ә. С.

adilbek.16.95@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, заң факультеті, құқықтану
мамандығының студенті

Ғылыми жетекші - Ж. Бұсырманов (з.ғ.д., профессор)

Бүгінде міне, Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алғанына 23 жыл уақыт өтсе де